

O kulturi poslavljanja in vlogi šole

✍️ Jana Ozimek

Človek se v svojem življenju ves čas poslavlja. Poslavlja se od šole, sošolcev, sodelavcev, prijateljev, staršev. Ves čas se prilagaja spremembam v življenju, kar je za vsakogar težko, saj si vsak želi varnosti, ta pa je tudi stalnost.

Najtežje pa se je posloviti od življenja, če verjamemo, da po smrti ni nič in je življenje edina stvar, ki jo imamo; pa tudi če verjamemo v posmrtno življenje, v resnici ne vemo, kam odhajamo po svojem fizičnem koncu.

Vnaši družbi se odnos do smrti spreminja. Včasih je človek umiral doma. Ob njem so bili svojci, ki so ga imeli radi. Ob truplu so molili in v žalosti niso bili sami, saj so bili ob njih sosede, prijatelji. Žalovanje ob pokojniku je trajalo tri dni, preden so ga pokopali. Za dušo pokojnika so darovali maše v določenem časovnem obdobju, ker so verovali, da duša potuje tudi v onostranstvu. Pokojnikovi bližnji so nosili žalno obleko in s tem navzven pokazali ljudem, da žalujejo, da jim je umrl drag človek, da so v drugačnem čustvenem stanju in naj bodo ljudje do njih prizanesljivi.

Danes je odnos do umiranja drugačen. Ker se bojimo smrti, jo nekako odrivamo. Raje vidimo, da naš bližnji umre v bolnišnici, kjer bodo že poskrbeli zanj. Pokojnik ne leži več doma. Ob truplu se ne moli tako pogosto. Od njega se ne poslavljam tri dni, kakor je bila sicer navada na podeželju. Ponavadi damo truplo upepeliti. Veliko svojcev se danes odloči za pogreb v najožjem krogu, tako da se znanci in

Foto: Benedikt Lavrih

prijatelji niti ne morejo posloviti od pokojnika, saj niti ne vedo, da je umrl, ker je osmrtnica objavljena po pogrebu ali pa je sploh ni. Svojci so v svoji žalosti sami. Mnogi ljudje izrazijo željo, da bi po upepelitvi njihovega telesa pepel raztrosili, saj tako sorodniki ne bodo imeli nobenega dela z grobom in s stroški po njihovi smrti. Kot da se individualizacija družbe kaže tudi v odnosu do smrti.

Odnos do smrti je bil vedno povezan tudi z religijo. Ta je različen v teistični oziroma ateistični družbi. Družba, ki je ateistična, verjame, da se s smrtjo vse konča. V taki družbi se pogosto postavlja vprašanje odgovornosti do sočloveka in narave, saj se človek, ki ima moč, lahko postavi na raven boga in dela stvari, ki jih sicer ne bi, če bi vedel, da bo (če ne prej, po smrti) odgovarjal za svoja dejanja. Tudi v družbi, ki je teistična, se pojavi vprašanje, kaj je narobe z vero in verniki, ki v imenu boga pobijajo druge in so prepričani, da bodo zaradi takih dejanj nagrajeni v nebesih.

O smrti in poslavljanju se v šoli srečujemo na različne načine. Z njo se lahko srečujemo, ker je del učnega načrta (fiktivno), lahko pa se srečujemo z njo tudi čisto realno, ko dijaku umre bližnji sorodnik, ko v razredu eden od sošolcev napravi samomor ali ko imamo dolgotrajno bolnega dijaka in ta umre med šolanjem.

Pogovori o smrti ob literarnih delih

Kako lahko učitelj, ki se pri predmetu fiktivno srečuje s smrtjo, vpliva na razmišljanje o smrti? Vzemimo primere literarnih del, s katerimi se srečujem pri poučevanju slovenščine na splošni gimnaziji. Tu vidim učitelja kot spodbujevalca razmišljanja o dejanjih literarnih likov, ki so jih privedla do smrti iz najrazličnejših razlogov. Učiteljev namen je odpiranje te teme in soočanje med seboj različnih mnenj dijakov o odnosu do smrti.

Ep o Gilgamešu odpira vprašanje nesmrtnosti, zakaj si je človek želi in kako išče pot do nje. Ne glede na to, ali je družba politeistična ali monoteistična, je to vprašanje vedno aktualno.

Sofoklova Antigona odpira vprašanje odnosa do trupla in posmrtnega življenja. Antigona pokoplje svojega brata, ki v kraljevih očeh velja za izdajalca, ravno zaradi tega, ker pravi, da bo več časa v podzemlju (posmrtnem življenju) kot na zemlji in da je njena naloga, da pokoplje truplo, ki je sveto, da bo duša njenega brata našla mir. Učitelj lahko tu vzpodbudi pogovor o tem, zakaj mora biti vsak človek pokopan, tudi če je morilec, izdajalec. Razmišlja o skrunitvi telesa in sodbi človekovih dejanj.

Na drugi strani pa je hvaležna tema Smoletova Antigona, ki je nastala v petdesetih letih 20. stoletja in govori o drugačnem odnosu do vojne, odgovornosti, izdajstvu in smrti. Tejrežias, ki se pri Sofoklu ne da podkupiti, ker je božji glasnik na zemlji, se tu prelevi v ideologa, ki si jemlje pravico odločati o tem, kaj se zgodi s človekom po smrti. Zanj je mrtev človek goli nič. Ker ni več živ, ne obstaja več, torej ne obstajata niti krivda niti izdajstvo. Predvsem pa gre pri obravnavi obeh Antigon za primerjavo odnosa do smrti v teistični in ateistični družbi.

Tudi ob Prešernovem Krstu pri Savici lahko vzpodbujamo razmišljanje o posmrtnem življenju in predstavi, ki jo imajo o njem romantiki. Literarni lik stori neko dejanje tudi zato, da se bo po smrti zopet srečal z ljubljeno osebo in nadaljeval svoje zemeljsko življenje v nebesih.

O smrti pogosto pišejo tudi naši pesniki. Za ponazoritev bom uporabila nekaj verzov slovenskih avtorjev, ki jih obravnavam pri pouku.

*Odrpta dan in noč so groba vrata,
al' dneva ne pove nobena prat'ka.*
(France Prešeren: Memento mori)

*Vsi bodo dosegli svoj cilj,
le jaz ga ne bom dosegel.
Ognja prepoln, poln sil,
neizrabljen k pokoju bom legel.*
(Srečko Kosovel: Predsmrtnica)

*In tedaj, čisto na koncu,
spati.
Spati
in sanjati, kako je velika
muževna steblika,*

*ki zapiska ljudem
na pomlad,
o jurjevem.*
(Tone Pavček: Glagoli)

*Križemsvet gredo stopinje,
križemsvet gazi po snegu.
Ena izmed njih je moja,
nanjo pada, pada sneg.*
(Kajetan Kovič: Bela pravljica)

Odnos do smrti je v teh verzih različen. Govorijo o odgovornosti, ki jo ima človek v življenju do svojih dejanj, saj nikoli ne ve, kdaj bo umrl; o obupu, če umira mlad; o sprijaznenosti s smrtjo v starosti in minljivosti lastnega življenja.

“Šola je pomemben del družbe, ki uči in vzgaja. Ker je smrt del življenja, jo moramo tako tudi jemati. Kakšen bo odnos družbe do umiranja, je odvisno tudi od naše učiteljske države ob takih dogodkih, od družinskih navad (ritualov) dijakov, pa tudi od šolske politike. Smrt je del življenja.”

V Kocbekovi zbirki Strah in pogum učitelj obravnava odnos do smrti v vojni. Gregor ubije nasprotnika in ob tem čuti neizbrisno krivdo. Etično vprašanje je, ali človek v vojni lahko ubija in ali je pri tem ne glede na to, da je potisnjen v neke skrajne situacije, odvezan osebne krivde. Ali je odnos do smrti v vojni enak kot v miru?

Posebna tema v literaturi je vprašanje samomora. Z njim se srečujemo tako v romanu Gospa Bovary, Ana Karenina kot v drugih delih. Tu lahko razmišljamo, zakaj je nek literarni lik storil samomor in kakšne posledice je to dejanje povzročilo v družini in širši skupnosti. Lahko si pomagamo s psihološkimi teorijami, tipi osebnosti, vplivu dednosti in okolja ...

Ko obravnavam delo Virginie Woolf, preberem poslovilno pismo, ki ga je napisala svojemu možu o tem, zakaj je naredila samomor. V pismu piše, da je imela najbolj ljubečega moža, najlepše življenje, a se je vseeno odločila za ta korak, ker ne prenese več trpljenja in bolečine v sebi. Na ta način

dijake opozarjam, da so taka ravnanja lahko plod bolezni, hipne odločitve posameznika, ki se je trenutno znašel v brezizhodnem položaju, in da povečini niso racionalna. Ob tem se lahko pogovarjamo tudi o smislu življenja. Dijaki lahko napišejo spis, v katerem se opredeljujejo do ravnanja lika, ki je storil samomor, in napišejo svoje razmišljanje o tem.

Roman Krasni novi svet, ki je predpisan za maturitetni sklop 2017, bo osnova za razmišljanje o smrti v idealni družbi, kjer človek ne sme imeti čustev, kjer ni trpljenja in je tudi smrt prijetna. Umirajočemu človeku dovoljajajo somo, mamilo, lepo glasbo in podobno, a umira sam. Tu se pojavi vzporednica z odnosom naše družbe do smrti. Človek naj umre sam, saj smrt in trpljenje nista lepa, mi pa bi radi bili lepi, mladi in bi večno živeli. Ta roman, ki je bil napisan leta 1932, odpira mnogo primerjav z današnjim svetom, načinom življenja, vrednotami in seveda posredno tudi z odnosom do smrti.

Učitelj razrednik in njegova vloga

Učitelj nastopa tudi v drugih vlogah, kjer lahko vpliva na dijakov odnos do smrti. V vlogi razrednika se lahko na razrednih urah pogovarja o pomembnih življenjskih vprašanjih, tudi o odnosu do smrti in o običajih žalovanja, še posebej če se je zgodil smrtni primer v razredni skupnosti ali na šoli.

Razrednik lahko na razredne ure povabi tudi druge strokovnjake. V letošnjem šolskem letu sem povabila duhovnika. V eni šolski uri je s pomočjo zgodbe in nalog, ki jih je zastavljal dijakom, želel pokazati različne vrednote, ki jih imajo posameznik, razredna skupnost ali širša družba. Dijake je vprašal, kaj je v njihovem življenju najbolj pomembno, vredno, kar bi ob smrti želeli predati naprej. Kaj je bilo bistveno, za kar se je splačalo živeti? Ura je bila dijakom všeč, ker je prišel nekdo od zunaj, ker so bili pri tej uri dejavni, ker je pripovedoval zgodbe iz realnega življenja. Presenetil pa je z rezultatom raziskave, ki je pokazala,

da mladim primanjkuje bivanjskih vrednot, torej zakaj sploh živijo ter kaj je smisel njihovega življenja.

Vedno več dijakov doživlja bivanjsko stisko, saj je šola preveč ciljno naravnana na uspeh. Dijak mora biti odličen v šoli, prav tako pri izvenšolskih dejavnostih, kar ga ob neuspehu lahko vodi tudi v skrajno dejanje. Učitelj razrednik mora biti občutljiv za stiske svojih dijakov, z njimi se mora veliko osebno pogovarjati – brez predsodkov – ter kot detektor opazovati in opozarjati tudi svoje kolege, psihologe in starše, če se z njegovim dijakom dogaja kaj posebnega.

V realnih primerih, ko se zgodi smrt, je razredniku težko, saj se mora ustrezno odzvati v odnosu do staršev, dijakov, zato se počuti nemočnega,

Foto: Matej Hožjan

ker ni opremljen s psihološkimi znanji, pa tudi krivega, ker je spregledal stisko svojega dijaka. Šok nastopi tudi zaradi tega, ker samomora pogosto ne naredi dijak, ki bi trpel zaradi materialnih dobrin, ki bi bil neuspešen, ampak ga stori lep, pameten in celo družaben dijak.

Kadar govorim o smrti, pogosto povem zgodbo o lastnem doživljanju smrti svojih staršev. Oba sta umrla

doma, ob prisotnosti svojih otrok. Povem jim, da je največje darilo, ki ga lahko damo svojim staršem, da smo ob njih, ko se poslavljajo od življenja, če je to seveda mogoče. Darilo pa je tudi za nas, saj takrat sami pridemo do mnogih spoznanj o življenju in smrti.

Vloga vodstva šole

Pomembno vlogo, kadar se zgodi smrt v šoli, bodisi da gre za samomor dijaka, smrt zaradi prometne nesreče ali bolezni oz. za smrt dijakovih bližnjih, ima tudi vodstvo šole. Pomembno je, kako bo vodstvo ravnalo s starši, z dijakom, kakšno podporo bo dalo učitelju, kako se bo odzvalo, če starši umrlega dijaka ne dovolijo, da bi šli sošolci na pogreb; na kakšen način in ali sploh bo obvestilo druge dijake šole ipd. Ali bo to tabu tema ali pa se bo o tem govorilo v razredu? Vodstvo šole mora imeti nek protokol ravnanja.

Vodstvo lahko naredi veliko, če v šolo povabi strokovnjake (Hospic, center za socialno delo, policijo, center za mentalno zdravje, duhovnika), ki se ukvarjajo z umirajočimi, žalujočimi. Ti nam povedo, kaj lahko storimo za druge, česa pa ne moremo, kako ravnamo s svojimi občutki krivde, žalosti in jeze. S spoznanji, ki jih učitelji prejmejo na takih srečanjih, so bolj opremljeni in njihov poklic je nekoliko lažji.

Šola je pomemben del družbe, ki uči in vzgaja. Ker je smrt del življenja, jo moramo tako tudi jemati. Kakšen bo odnos družbe do umiranja, je odvisno tudi od naše učiteljske drže ob takih dogodkih, od družinskih navad (ritualov) dijakov, pa tudi od šolske politike. Smrt je del življenja. Ne smemo in ne moremo je zanikati. Kakšen odnos bomo zavzeli do nje, pa je odvisno od vseh teh dejavnikov. ■